

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

ПОПОВА Світлана Миколаївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету права та масових комунікацій ХНУВС

ПОПОВА Лілія Миколаївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та кредиту ХНУБА

УДК: 351.746.1 (045)

Стаття посвячена основним составляющим национальной безопасности нашего государства. В ней раскрываются проблемы обеспечения национальной безопасности Украины в политической, экономической, социокультурной, информационной, экологической и других сферах.

Ключові слова: національна безпека України, політична безпека, економічна безпека, соціокультурна безпека, інформаційна безпека, екологічна безпека.

Прискорення науково-технічної діяльності у світі, не завжди контрольоване зростання промислового та сільськогосподарського виробництва зі шкідливими наслідками та глобалізація світових міжнародних відносин призвели до появи реальних загроз щодо виживання людства на нашій планеті та розуміння необхідності розробки напрямків захисту від цих загроз. Причому, ці загрози за своєю природою, як правило, є транснаціональними і не можуть бути самостійно подолані окремими, навіть наймогутнішими, світовими державами. У сучасних умовах виникла низка нових загроз і ризиків, які досі не мали такого системного і агресивного характеру. Економічні та екологічні проблеми, питання забезпечення населення питною водою та продуктами сьогодні виходять у світі ледь не на перший план. Тому такі планетарні проблеми значно посилили інтерес до питань глобальної міжнародної безпеки.

Глобальна міжнародна безпека характеризує рівень захищеності людства від різ-

номанітних планетарних загроз, до яких фахівці відносять широкий спектр різних військових, екологічних, ресурсних, енергетичних, демографічних, соціальних та економічних загроз. І тільки узгоджені дії міжнародної спільноти у напрямку попередження та усунення цих загроз можуть сприяти розв'язанню таких загальноосвітніх проблем, як забезпечення прав людини на життя та безпечне навколишнє середовище, подолання міжнародного тероризму та збереження більшості населення планети та ін. Тому система загальної міжнародної безпеки складається з національних систем безпеки окремих держав [1].

Питанням національної безпеки присвячено багато праць провідних науковців країни, таких як Бандурка О.М., Барановський О.І., Геєць В.М., Кизим М.О., Куркін М.В., Мунтіян В.І. та інші. Однак постійні кардинальні трансформації, що відбуваються у світі на початку ХХІ століття, завжди привертають увагу до цієї проблеми.

Тому метою даної статті є дослідження основних складових національної безпеки нашої держави для розкриття проблем забезпечення національної безпеки в окремих її сферах.

На жаль, ситуація, що сьогодні складається у державі в умовах світової економічної кризи, та тенденції її розвитку свідчать про наявність низки факторів, які загрожують конституційним правам і свободам громадян, громадянській згоді, реалізації політичного та економічного курсу Украї-

ни. Тому існування і прогресивний розвиток нашої країни, як суверенної держави, залежать від здійснення цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів. Основи такої політики визначила Концепція (основи державної політики) національної безпеки України, яка була затверджена Постановою Верховної Ради України у 1997 році [2]. Законодавством України національна безпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, а забезпечує сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам. Концепція національної безпеки України повинна забезпечувати:

- єдність принципів формування і проведення державної політики національної безпеки;
- поєднання підходів до формування відповідної законодавчої бази, підготовки доктрин, стратегій, концепцій, державних і відомчих програм у різних сферах національної безпеки.

Правову основу національної безпеки України становлять Конституція України [3], Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.03 р. [4], міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані на виконання цих законів інші нормативно-правові акти.

Відповідно до цих нормативно-правових актів Президентом України в 2007 році розроблено «Стратегію національної безпеки України» (затв. Указом Президента України від 12.02.07 р.). На жаль, ця Стратегія не стала керівним документом для практичної діяльності органів державної влади, чому завадили їхня зосередженість на досягненні короткострокових політичних і економічних цілей та нехтування проблемами стратегічного розвитку суспільства та держави. Внаслідок цього посилилися загрози національній безпеці України, послабилася її спроможність захищати свої національні інтереси.

Тому у червні 2012 року Радою національної безпеки і оборони України було розроблено та схвалено нову редакцію Страте-

гії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється», яка була затверджена Указом Президента України від 08.06.2012 р. [5], (далі – Стратегія). Ця Стратегія визначає загальні принципи, пріоритетні цілі, завдання і механізми захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Також Президентом України розробляються і затверджуються Воєнна Доктрина України, інші доктрини і концепції, стратегії і програми, якими визначаються цільові настанови та керівні принципи воєнного будівництва. Воєнна доктрина України є системою керівних поглядів на причину виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їм, підготовку держави до можливого воєнного конфлікту, а також застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів. Остання редакція Воєнної доктрини України була затверджена Указом Президента України від 08.06.2012 р.

Запорукою забезпечення ефективного захисту інтересів особи, суспільства і держави є національна єдність, яка досягається за умов поваги до гідності людини та реалізації життєво важливих національних інтересів України. Під терміном «національні інтереси» розуміють життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного носія влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток. До таких національних інтересів відносять:

- права та свободи людини і громадянина;
- суверенітет України, її територіальна цілісність, недоторканість державного кордону, демократичний конституційний лад, верховенство права;
- соборності держави на основі консолідації усіх територіальних громад, суспільних верств, етнічних груп навколо цінностей незалежного, вільного, суверенного і демократичного розвитку єдиної України;
- конкурентоспроможності держави та

економічного добробуту населення шляхом всебічного розвитку людського, науково-технічного, інноваційного потенціалів країни;

- реалізація конституційного принципу розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову;

- додержання гарантій незалежності та об'єктивності суду;

- обмеження втручання держави у діяльність економічних суб'єктів, громадян, громадських організацій та політичних партій, релігійних об'єднань;

- безпечні умови життєдіяльності та захисту навколишнього природного середовища;

- збереження і розвитку духовних і культурних цінностей суспільства;

- гармонійні відносини з іншими державами світу.

Стратегія національної безпеки України є документом, обов'язковим для виконання, і основою для розробки конкретних програм за складовими державної політики національної безпеки.

Об'єктами національної безпеки є:

- 1) людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи;

- 2) держава – конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

- 3) суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище, земельні ресурси;

Суб'єктами забезпечення національної безпеки є: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України; громадяни України, об'єднання громадян [1].

У цілому національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку програм у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній та інших сферах. Але вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення безпеки обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів адекватних характеру і масштабам загроз національним інтересам у кожній із цих сфер.

Так, основними чинниками, що загрожують міжнародній стабільності та погіршують регіональне середовище безпеки навколо України, є:

- загострення конкуренції між світовими центрами впливу, застосування сили або погрози силою у міжнародних відносинах;

- послаблення ролі міжнародних інститутів безпеки, що уможливорює безкарне застосування сили на міжнародній арені для реалізації власних інтересів;

- інтенсифікація процесів мілітаризації окремих держав і регіонів;

- поширення тероризму, наркоторгівлі, незаконної торгівлі зброєю та ядерними матеріалами, міжнародної організованої злочинності, поширення нелегальної міграції, торгівлі людьми, кіберзлочинності.

Виходячи з того, що сьогодні для України, як вважає Рада національної безпеки і оборони, не існує прямої військової загрози, а можливості політичного тиску з боку іноземних держав хоча й існують, але обмежені, національна безпека нашої країни піддається, головним чином, впливу внутрішніх загроз. Тому питання військової безпеки, які в основному торкаються зовнішніх загроз, хоча й пов'язані з іншими елементами національної безпеки, ретельно розглядатися не будуть. А серед внутрішніх загроз, перш за все, слід виділити економічну складову. Невипадково у ст. 17 Конституції України [3] підкреслюється, що забезпечення економічної безпеки є однією з найважливіших функцій держави.

На жаль, сьогодні Україна знаходиться у складному соціально-економічному становищі. На думку багатьох експертів, основними факторами, що стримують економічний розвиток країни, є:

- недосконала бюджетна політика та слабкість бюджетного планування;
- низька фінансова дисципліна та непрозорі схеми розрахунків;
- недосконала податкова політика;
- значна диференціація доходів населення та високий рівень бідності;
- низька ефективність приватизаційних програм та їх інвестиційних результатів, незахищеність прав власників, інвесторів та кредиторів;

- несприятливий інвестиційний клімат, що стримує залучення інвестицій та гальмує формування ресурсів для проведення структурної перебудови економіки, підвищення її ефективності та конкурентоспроможності тощо.

У соціальній та гуманітарній сферах загрозами національній безпеці стають:

- невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам;

- неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення;

- криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення і, як наслідок, небезпечне погіршення стану здоров'я населення;

- поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб;

- зменшення населення держави та скорочення тривалості життя у країні (особливо у чоловіків) тощо.

Але справжнім національним лихом стає бідність і різке розшарування населення за рівнем доходів.

Гострими проблемами у науково-технологічній сфері, що негативно впливають на національну безпеку, є:

- наростаюче науково-технологічне відставання України від розвинутих країн;

- неефективність державної інноваційної політики, механізмів стимулювання інноваційної діяльності;

- низька конкурентоспроможність національної продукції;

- нерозвиненість внутрішнього ринку високотехнологічної продукції та відсут-

ність його ефективного захисту від іноземної технічної і технологічної експансії;

- зниження внутрішнього попиту на підготовку науково-технічних кадрів для наукових, конструкторських, технологічних установ та високотехнологічних підприємств, незадовільний рівень оплати науково-технічної праці, падіння її престижу, недосконалисть механізмів захисту прав інтелектуальної власності;

- вплив учених, фахівців, кваліфікованої робочої сили за межі України.

Не відповідає сучасним вимогам і українське законодавство та юридична практика у сфері регулювання інформаційної діяльності. Це також потрібно враховувати в концепції національної безпеки, зважаючи на зростання інформаційної активності наших громадян. Тому в інформаційній сфері основними загрозами національній безпеці стають:

- розголошення інформації, яка становить державну та іншу, передбачену законом, таємницю, а також конфіденційної інформації;

- комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм;

- прояви обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації;

- поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії;

- намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації.

Спостерігається тенденція посилення екологічних та техногенних загроз національній безпеці внаслідок:

- критичного стану основних виробничих фондів та комунальної інфраструктури населених пунктів, що спричиняє передумови для виникнення надзвичайних ситуацій та екологічних катастроф;

- невирішеності проблем підтримання у належному технічному стані ядерних об'єктів, гідротехнічних споруд, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи;

- нераціонального, виснажливого використання мінерально-сировинних природних ресурсів та земельних угідь;

- посилення впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, зокрема генетично змінених організмів, та біотехнологій;

- застарілості та недостатньої ефективності комплексів з утилізації токсичних і екологічно небезпечних відходів;

- погіршення екологічного стану водних басейнів, загострення проблеми трансграничних забруднень та зниження якості води.

Саме тому ключовими завданнями національної безпеки у внутрішній сфері є:

1) створення сприятливих умов для зміцнення єдності українського суспільства на основі європейських демократичних цінностей:

- усунення бар'єрів культурного, конфесійного, мовного, регіонального характеру на основі безумовного дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина;

- забезпечення пріоритетності всебічного розвитку й підтримки української культури та української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України;

- гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України, сприяння вивченню мов міжнародного спілкування;

2) формування гнучкої та ефективної системи публічних інститутів, спроможних адекватно і оперативно реагувати на зміни безпекової ситуації:

- попередження і протидія корупції на основі розмежування суспільних, державних, корпоративних і приватних інтересів;

- здійснення адміністративної реформи, у тому числі оптимізація системи органів виконавчої влади, реформування державної служби та її складових (військової, дипломатичної та інших), зокрема розмежування політичних і адміністративних посад, стабілізація кадрового складу державних органів, уніфікація системи рангів державних службовців, дипломатичних рангів, військових і спеціальних звань, класних чинів;

- реалізація в Україні судової реформи у напрямі становлення системи судового устрою та судочинства, яка функціонувати-

ме на засадах верховенства права та гарантуватиме право особи на справедливий суд;

- сприяння розвитку недержавної системи безпеки та законодавче забезпечення її діяльності;

3) забезпечення економічної безпеки:

- дієвий захист права власності, оптимізація податкового навантаження на бізнес, удосконалення регуляторного і корпоративного законодавства, обмеження монополізму і сприяння конкуренції, підвищення ефективності регулювання фінансових і товарних ринків, обмеження тіньової економіки;

- забезпечення дієвого державного контролю за діяльністю суб'єктів природних монополій, прозорості використання ними фінансових ресурсів, ефективності цінової і тарифної політики;

- забезпечення сталості фінансової політики, гнучкості валютного курсу гривні, розширення кредитної підтримки економіки, зміцнення довіри до фінансових установ;

- стимулювання підвищення технологічного рівня української економіки розвитку національної інноваційної системи та інноваційної активності підприємств;

4) подолання диспропорцій у соціально-гуманітарній сфері шляхом:

- створення економічних і соціальних умов для підвищення рівня народжуваності та зниження рівня смертності, зменшення відтоку населення за кордон, повернення трудових мігрантів в Україну;

- створення доступної, високоякісної та ефективної системи медичної допомоги;

- зниження рівня соціального та майнового розшарування населення;

- ужиття заходів щодо запобігання та подолання бездомності, безпритульності;

- запобігання поширенню пропаганди екстремізму, насильства, ксенофобії, релігійної нетерпимості, моральної розбещеності.

Забезпечення національної безпеки у науково-технологічній сфері потребує:

- посилення державної підтримки розвитку пріоритетних напрямів науки і техніки як основи створення високих технологій та забезпечення переходу економіки на інноваційну модель розвитку, створення ефективної системи інноваційної діяльності

в Україні;

- поетапне збільшення обсягів бюджетних видатків на розвиток освіти і науки, створення умов для широкого залучення в науково-технічну сферу позабюджетних асигнувань;

- створення економічних і суспільно-політичних умов для підвищення соціального статусу наукової та технічної інтелігенції;

- забезпечення необхідних умов для реалізації прав інтелектуальної власності.

Державна політика в інформаційній сфері повинна забезпечити:

- інформаційний суверенітет України;

- вдосконалення державного регулювання розвитку інформаційної сфери шляхом створення нормативно-правових та економічних передумов для розвитку національної інформаційної інфраструктури та ресурсів, впровадження новітніх технологій у цій сфері, наповнення внутрішнього та світового інформаційного простору достовірною інформацією про Україну;

- активне залучення засобів масової інформації до боротьби з корупцією, зловживаннями службовим становищем, іншими явищами, які загрожують національній безпеці України;

- забезпечення неухильного дотримання конституційного права громадян на свободу слова, доступу до інформації, недопущення

неправомірного втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у діяльність засобів масової інформації;

- вжиття комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору та протидії монополізації інформаційної сфери України [1].

Хоча єдиної класифікації елементів у політиці національної безпеки не існує, більшість науковців виділяє такі основні складові безпеки у внутрішній сфері: політичну, економічну, соціально-культурну, інформаційну та екологічну (див. рис. 1.1).

Усі ці сфери національної безпеки нашої країни міцно пов'язані одна з одною, і проводити заходи зі зміцнення однієї чи декілька окремих сфер безпеки паралельно, не зміцнюючи інші, є марною справою. А одночасне забезпечення національної безпеки у всіх її сферах потребує значних фінансових ресурсів, які, на жаль, у повному обсязі в бюджеті не передбачені. Тому багато проблем національної безпеки Україна може вирішувати тільки у співпраці з іншими країнами та міжнародними організаціями.

Також, на нашу думку, неможливо розкрити проблеми національної безпеки у всіх її сферах. Але слід дослідити окремі питання екологічної складової національної безпеки України.

Рис. 1.1. Основні складові національної безпеки України

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена основним складовим національної безпеки нашої держави. У ній розкриваються проблеми забезпечення національної безпеки України в політичній, економічній, соціокультурній, інформаційній, екологічній та інших сферах.

Завданнями в екологічній сфері, відповідно до Стратегії національної безпеки «Україна у світі, що змінюється» [5], є:

1) забезпечення продовольчої безпеки, що включає в себе:

– врегулювання земельних відносин і раціональне землекористування, формування ринку земель сільськогосподарського призначення, юридичне і технічне оформлення права власності та користування землею, забезпечення гарантій захисту прав власників земельних часток (паїв);

– розвиток аграрного ринку;

– захист внутрішнього ринку від постачання неякісної та небезпечної продовольчої продукції;

2) створення безпечних умов для життєдіяльності населення:

– формування збалансованої системи природокористування на основі принципу гранично допустимих екологічних змін довкілля;

– поліпшення екологічного стану водних ресурсів;

– реабілітація техногенно-забруднених територій тощо.

SUMMARY

The article focuses on the main components of the national security of our country. It reveals the problems of ensuring the national security of Ukraine in the political, economic, socio-cultural, informational, environmental and other fields.

Основним напрямком вдосконалення системи збереження національної безпеки України є формування єдиної політики безпеки та її реалізація у зазначених вище сферах, у тому числі і в екологічній.

Література:

1. Куркін М. В., Понікарв В.Д., Назаренко Д.В. Контроль та захист економічної діяльності підприємств. – Харків: ВД «ІН-ЖЕК», 2010. – 388 с.

2. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України // Урядовий кур'єр. – 1997. – 6 лютого.

3. Конституція України // Відомості Верховної Ради. – 1996 – № 30. – Ст. 141.

4. Закони України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

5. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» Затв. Указом Президента України - № 389/2012 від 08.06.12 р. // Урядовий кур'єр. – 2012. – 26 червня.